

**ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱՆԱՐԴԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵԿ ԴԱՐԸ**

*100 տարի առաջ Արցախի ապօրինաբար բռնակցվեց արհեստածին «Ադրբեջան» կապմավորմանը*

Հայաշխարհի Արցախի մասին իրենց աշխատություններում հիշատակել են անտիկ հեղինակներ Ստրաբոնը, Պլինիոս Ավագը, Կլավդիոս Պտղոմեոսը, Պլուտարքոսը, Դիոն Կասիոսը և այլք: Արցախում հայոց էթնոհոգևոր և քաղաքակրթական ակունքների ու մշակութային գործունեության անվիճելի վկայություններն են միջնադարյան բազմաթիվ հայակերտ եկեղեցիները, վանքերն ու մատուռները, հայերեն արձանագրված հարյուրավոր խաչքարերն ու տապանաքարերը:

Հայ ժողովրդի մի հատվածի մեծագույն ողբերգությունն սկսվեց 20-րդ դարի սկզբին, երբ երիտթուրքերի մտահղացմամբ ու օժանդակությամբ Արևելյան Այսրկովկասի քաղաքական քարտեզում 1918 թ.-ի մայիսի վերջերին ի հայտ եկած արհեստածին «Ադրբեջանը» բռնաբռնության Ռուսաստանի մեղսակցությամբ որդեգրեց ի բնե հայոց տարածքներին տիրանալու զարտուղի գիծը:

Այսպես՝ 1921 թ.-ի հուլիսի 2-7-ը Թիֆլիսում գումարված Ռուսաստանի Կոմունիստական (բռնաբռնության) Կուսակցության (ՌԿ(Բ)Կ) կովկասյան բյուրոյի պլենումի հուլիսի 4-ի նիստում, որին Գ. Օրջոնիկիձեի հրավերով մասնակցում էր ՌԿ(Բ)Կ կենտկոմի անդամ Իոսիֆ Ստալինը, քննարկվեց Արցախի հարցը, քվեարկության արդյունքում ընդունվեց արդարացի որոշում՝ «Լեռնային Ղարաբաղը մտցնել Հայկական խորհրդային սոցիալիստական Հանրապետության կազմ»: Որոշմանը սակայն դեմ է արտահայտվում Ն. Նարիմանովը, նա պնդում է, որ հարցի վերջնական քննարկումը փոխադրվի ՌԿ(Բ)Կ կենտկոմ: Պլենումն ընդառաջում է Նարիմանովին և վերջինիս առաջարկով ընդունում նոր որոշում. «Քանի որ Ղարաբաղի մասին հարցն առաջացրել է լուրջ տարածայնություններ, ՌԿԿ կենտկոմի կովկասյան բյուրոն անհրաժեշտ է համարում այն փոխադրել ՌԿԿ վերջնական որոշմանը»: Սակայն հարցը կենտկոմ չհասավ: Հաջորդ օրը՝ հուլիսի 5-ին, հրավիրվում է կովկասյան բյուրոյի պլենումի արտահերթ նիստ, որտեղ վերանայվում են Ղարաբաղի հարցի վերաբերյալ հուլիսի 4-ի պլենումի որոշումները և ՌԿ(Բ)Կ Կովկասյան բյուրոյի ապօրինի որոշմամբ, Ի. Ստալինի ճշման ներքո Ադրբեջանական ԽՍՀ-ին է բռնակցվում 95 տոկոս հայ բնակչություն ունեցող ի բնե հայկական Արցախը:

Հիշյալ որոշմամբ խախտվեց միջազգային իրավունքի հիմնարար՝ ազգերի ինքնորոշման իրավունքի սկզբունքը, ոտնահարվեցին Լեռնային Ղարաբաղի ազգաբնակչության ճշող մեծամասնությունը կազմող հայության իրավունքները, և անտեսվեցին խորհրդային Հայաստանի շահերը: Հատկանշական է, որ Կովբյուրոն որևէ իրավասություն չունեի որոշումներ կայացնելու այլ երկրների միջև տարածքային խնդիրների վերաբերյալ հատկապես այն պարագայում, երբ ԽՍՀՄ-ը դեռ չէր ստեղծվել և Հայաստանն ու Ադրբեջանը դե յուրե անկախ պետություններ էին: Քանի որ երրորդ երկրի կուսակցական մարմինն այլ պետությունների տարածքային հարցեր լուծելու իրավասություն չունեի,

հետևաբար նրա որոշումը միջազգային իրավունքի տեսակետից առաջինը էր ընդունման պահից:

Հենց այս արհեստածին նախագծի ի հայտ գալու տարիներին էլ սկզբնավորվել է Ղարաբաղյան հակամարտությունը, որը մինչ օրս դեռ չի հանգուցալուծվել, իսկ հիշյալ ապօրինի որոշման դառը պտուղները քաղում է հենց Արցախում ապրող, արարող, Արցախի ազատության համար պայքարող, ջանք ու եռանդ չխնայող հայ ժողովուրդը: Հայկական մի առածի համաձայն՝ «Մի գիժ քար զցեց հորը, քառասուն իմաստուն չկարողացան հանել»: Նույնը փոխաբերաբար կարելի է ասել 1921թ.-ի հուլիսի 5-ի ապօրինի որոշման մասին, որը հայ ժողովրդի գլխին պատուհաս դարձավ և շարունակում է լինել ցայսօր:

Ավելին՝ այդ որոշման աղետալի հետևանքներն են 1920թ.-ի Շուշիի կոտորածը, 1988-1990թթ.-ին Սումգայիթում, Գանձակում (Կիրովաբադում), Բաքվում և մյուս քաղաքներում կազմակերպված ջարդերը, 1991-1994, 2016 և 2020 թվականների պատերազմների դրդապատճառները: Ու թեև տասնամյակների դաժան փորձություններից և Արցախյան առաջին պատերազմում տարած փառահեղ հաղթանակից հետո արցախահայրությունը վերահաստատեց ազատ ապրելու, ազգային ինքնությունը պահպանելու ամուր կամքը՝ համայն աշխարհին կոչ անելով հարգել ինքնորոշման իր արդար իրավունքը, սակայն 100 տարի անց քաղաքակիրթ աշխարհի աչքի առաջ արյունարբու թուրքի ձեռքով կրկին ենթարկվեց ցեղասպանության՝ կորցնելով պատմական հայրենիքի զգալի մասը, այդ թվում՝ Արցախի սիրտը՝ Շուշին... Այսօր էլ դամոկլյան սրի պես նույն վտանգը կախված է հազարավոր հայորդիների արյան գնով պահպանված մի թիզ հողակտորի վրա...

Վերջում հարկ է վկայակոչել մի ուշագրավ փաստ. ՌԴ Պետդոմայի պատգամավոր Սերգեյ Միրոնովի 2015թ.-ի մարտի 25-ի հարցմանն ի պատասխան՝ ՌԴ Գլխավոր դատախազության պատասխան գրության բովանդակությունից պարզ է դառնում, որ վերջինս ոչ օրինական է ճանաչում ԽՍՀՄ Գերագույն Խորհրդի՝ Ղրիմի մարզը ՌՍԽՖՍՀ կազմից դուրս հանելու և Ուկրաինայի ԽՍՀ կազմի մեջ մտցնելու 1954թ.-ի փետրվարի 19-ի պատմական որոշումը: Այստեղից հետևում է, որ Ղրիմի անցումն Ուկրաինային ՌԴ Գլխավոր դատախազությունը դիտարկում է որպես ոչ օրինական, ուստի այդ նույն սկզբունքով անօրինական պետք է համարվի նաև 1921թ.-ի հուլիսի 5-ի որոշումը Արցախի բռնակցման վերաբերյալ:

**ԱՎԵՏԻԵ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ**

## **THE AGE OF HISTORICAL INJUSTICE**

*100 years ago, Artsakh was illegally annexed  
by the «Azerbaijan» artificial entity*

Such ancient authors as Strabo, Pliny the Elder, Claudius Ptolemy, Plutarch, Dion Casius and others mentioned Artsakh in their works. Numerous medieval Armenian churches, monasteries and chapels, hundreds of Armenian khachkars and tombstones are indisputable evidence of the ethnogenic and civilizational origins and cultural activities in Artsakh.

The greatest tragedy of a part of the Armenian people began at the beginning of the 20th century, when the artificial «Azerbaijan», which appeared at the end of May 1918, according to the plan and with the assistance of the Young Turks, on the political map of the Eastern Transcaucasia, with the connivance of Bolshevik Russia, took the vector of mastering the ancestral territories of Armenia.

Thus, in 1921, at the July 4 meeting of the Plenum of the Caucasian Bureau of the Communist (Bolshevik) Party of Russia, convened in Tiflis on July 2-7, at which a member of the Central Committee of the RCP(b) Joseph Stalin participated, the issue of Artsakh was discussed, as a result of the vote, a fair decision was made «On the inclusion of Nagorno-Karabakh into the Armenian Soviet Socialist Republic». However, N. Narimanov is against the decision, insisting that the final discussion of the issue should be transferred to the Central Committee of the RCP(b).

The plenum meets Narimanov's demand and, at the latter's suggestion, makes a new decision: «Since the issue of Karabakh has caused serious disagreements, the Caucasian bureau of the Central Committee of the CPSU considers it necessary to transfer it to the final decision of the RCP». But the question did not reach the Central Committee. The next day, on July 5, an extraordinary meeting of the Plenum of the Caucasian Bureau is convened, at which the decisions of the plenum on the Karabakh issue of July 4 and the illegal decision of the Caucasian Bureau of the RK(b)P are reviewed, Under the pressure of Stalin, the Azerbaijani SSR annexes the Armenian Artsakh, which has 95% of the Armenian population.

This decision violated the fundamental principle of international law - the right of nations to self-determination, violated the rights of Armenians, who make up the overwhelming majority of the population of Nagorno-Karabakh, and ignored the interests of Soviet Armenia. It is noteworthy that the Caucasian Bureau did not have any competence to make decisions regarding territorial problems between other countries, especially in the case when the USSR was not yet created, and Armenia and Azerbaijan were de jure independent states. Since the party body of a third country did not have the authority to resolve territorial issues of other States, its decision was null from the point of view of international law and void from the moment of its adoption.

It was during the years of the appearance of this artificial project that the Karabakh conflict began, which has not yet been resolved, and the Armenian people living in Artsakh, creating, fighting for the freedom of Artsakh, sparing no effort and energy, are reaping the bitter fruits of the mentioned illegal decision. According to one of the

Armenian parables, «Forty wise men cannot reach the stone thrown into the well by the stupid». The same can be said about the illegal decision of July 5, 1921, which became a disaster for the Armenian people and continues to be it to this day.

Moreover, the catastrophic consequences of this decision were the events of 1920 - the massacre in Shushi, the pogroms organized in Sumgait, Gandzak (Kirovabad), Baku and other cities in 1988-1990, the motives of the wars of 1991-1994, 2016 and 2020. And although after decades of cruel trials and a glorious victory in the first Artsakh war, the Artsakh Armenians confirmed their firm will to live freely, preserve their national identity, calling on the whole world to respect their just right to self-determination, but 100 years later, before the eyes of the civilized world, they are again subjected to genocide carried out by a bloodthirsty Turk, having lost a significant part of their historical homeland, including the heart of Artsakh - Shushi... And today, the same danger, like the Sword of Damocles, hangs over the fall of the land left over from the sacred Homeland, preserved at the cost of the blood of thousands of sons of the Armenian people...

In conclusion, it is worth noting a remarkable fact. From the contents of the response note of the Prosecutor General's Office of the Russian Federation, given in response to the request of the deputy of the State Duma of the Russian Federation Sergey Mironov dated March 25, 2015, it becomes clear that it recognizes the historic decision of the Supreme Soviet of the USSR of February 19, 1954 on the withdrawal of the Crimean region from the RSFSR and on its entry into the Ukrainian SSR as illegal. It follows from this that the Prosecutor General's Office of the Russian Federation considers the transfer of Crimea to Ukraine as illegal, therefore, according to the same principle, the decision of July 5, 1921 on the annexation of Artsakh should also be recognized as illegal.

**AVETIK HARUTYUNYAN**

## **ВЕК ИСТОРИЧЕСКОЙ НЕСПРАВЕДЛИВОСТИ**

*100 лет назад искусственно созданный «Азербайджан»  
незаконно аннексировал Арцах*

Об армянском Арцахе в своих трудах упоминали античные авторы Страбон, Плиний Старший, Клавдий Птолемей, Дион Кассий и др. Неоспоримыми свидетельствами армянского происхождения и существования в Арцахе армянской цивилизации являются множество средневековых армянских церквей, храмов и часовен, а также хачкары и надгробия с армянскими надписями.

В начале века с частью армянского народа произошла одна из величайших в его истории трагедий: в конце мая 1918 года по задумке и при посредничестве младотурков на карте Южного Кавказа появилось новое искусственное образование «Азербайджан», которое, при попустительстве большевистской России, взяло курс на завоевание исконно армянских земель.

4 июля 1921 года на заседании пленума Кавказского Бюро коммунистической (большевистской) партии России (РКП(б), созданного в Тифлисе 2-7 июля, котором по приглашению Г. Орджоникидзе участвовал и член ЦК РКП(б) Иосиф Сталин, был обсужден вопрос Арцаха, и по итогам голосования было принято справедливое решение «о включении Нагорного Карабаха в состав Армянской Советской Социалистической Республики». Однако против такого решения выступил Н. Нариманов. Он настаивал на том, чтобы этот вопрос был вынесен на обсуждение центрального комитета РКП(б). Пленум согласился с предложением Нариманова, и в итоге было принято новое решение, согласно которому «поскольку решение вопроса Нагорного Карабаха вызвало множество разногласий, то Кавказское бюро РКП считает необходимым передать его окончательное решение центральному комитету РКП». Однако этот вопрос до окончательного заседания центра не дошел. На следующий день, 5 июля, было созвано внеочередное заседание пленума Кавказского бюро, на котором было пересмотрено решение пленума по карабахскому вопросу от 4 июля и незаконным решением Кавказского бюро РКП(б) и под давлением И. Сталина Азербайджанской ССР был передан имеющий 95% армянского населения Арцах.

Этим решением был нарушен основополагающий принцип международного права – право наций на самоопределение, таким образом, были поправлены права армян, составляющих подавляющее большинство населения Нагорного Карабаха, и игнорированы интересы Советской Армении. Следует особо подчеркнуть, что Кавбюро было не вправе принимать решения относительно территориальных проблем между другими государствами, учитывая тот факт, что СССР еще не был создан, а Армения и Азербайджан были де-юре независимыми государствами. Поскольку партийный орган третьей страны не имел полномочий решать территориальные вопросы других государств, то его решение с точки зрения международного права не имело никакой силы с момента его принятия.

Именно в годы воплощения в жизнь этого искусственного проекта и начался карабахский конфликт, который до сих пор остается неразрешимым, а горькие плоды этого незаконного решения пожинает ныне живущий в Арцахе, созидающий, борющийся за свою свободу, не жалеющий усилий и энергии армянский народ. Как гласит армянская пословица, «Камень в пропасть бросил один сумасшедший, сорок мудрецов не могут его поднять». Эта пословица как нельзя лучше характеризует злосчастное решение, принятое 5 июля 1921 года, которое является настоящим бедствием для армянского народа и по сей день.

Более того, страшными последствиями этого решения стали события 1920 года – резня в Шуши, 1988-1990 гг. – в Сумгаите, Гандзаке (Кировабаде), Баку, погромы, организованные в других городах; эти последствия стали причиной войн 1991-1994, 2016 и 2020 годов. И хотя после десятилетий жестоких испытаний и славной победы в первой Арцахской войне армянство Арцаха утвердило твердую волю к свободной жизни, сохранению национальной идентичности, призвав весь мир уважать свое справедливое право на самоопределение, спустя 100 лет на глазах всего цивилизованного мира арцахский народ еще раз подвергся геноциду, вновь осуществленному кровожадными турками, и потерял значительную часть своей исторической родины, в том числе сердце Арцаха – Шуши... И сегодня эта опасность, как дамоклов меч, висит над пядью арцахской земли, сохранившейся ценой крови тысяч армян...

В заключение считаем нужным отметить один примечательный факт: из ответа на запрос депутата Госдумы РФ Сергея Миронова от 25 марта 2015 года, адресованной Генпрокуратуре РФ, становится ясно, что последняя признала неправомерным решение Верховного Совета от 19 февраля 1954 года СССР о выводе Крымской области из состава РСФСР и включение ее в состав Украинской ССР. Отсюда следует, что также, как и передачу Крыма Украине Генпрокуратура РФ считает незаконной, по тому же принципу незаконным должно быть признано и решение от 5 июля 1921 года об аннексии Арцаха.

**АВЕТИК АРУТЮНЯН**